

СПОКУСА ГРІХОВНОСТІ НІЦШЕ ТА СТРАХ СПОКУСИ КІРКЕГОРА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПОСТАСНІСТЬ АДОГМАТИЗМУ

УДК 141.32

Володимир Петрушов, доктор філософських наук,
професор кафедри філософії та соціології
Української державної академії залізничного транспорту,
м. Харків

СПОКУСА ГРІХОВНОСТІ НІЦШЕ ТА СТРАХ СПОКУСИ КІРКЕГОРА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПОСТАСНІСТЬ АДОГМАТИЗМУ

Запропонована тема розвиває один із аспектів концепції європейського адогматизму, яка започаткована нами у серії публікацій (Див. "Атакуючий адогматизм", Мультиверсум, 2006, вип. 52; "Античний скептицизм як висхідна форма європейського адогматичного мислення", Мультиверсум, 2006, вип. 53; "Адогматизм Лева Шестова як вирок сучасному розуму", Мультиверсум, 2006, вип. 59).

Ключові слова: Ніцше, Кіркегор, гріховність, екзистенціалізм, спокуса, страх, християнство.

Предложенная тема развивает один из аспектов концепции европейского адогматизму, которая основана нами в серии публикаций (См. "Атакуючий адогматизм", Мультиверсум, 2006, вип. 52; "Античний скептицизм как восходящая форма европейского адогматичного мышления", Мультиверсум, 2006, вип. 53; "Адогматизм Льва Шестова как приговор современному уму", Мультиверсум, 2006, вип. 59).

Ключевые слова: Ницше, Киркегор, греховность, экзистенциализм, искушение, страх, христианство.

The offered theme develops one of aspects of conception of European adogmatizm, which is founded by us in the series of publications (See "Attacking adogmatizm", Multiversum, 2006, вип. 52; "Ancient scepticism as ascending form of European adogmatichnogo thought", Multiversum, 2006, вип. 53; "Adogmatizm of Lva Shestova as a sentence to the modern mind", Multiversum, 2006, вип. 59).

Key words: Nitsshe, Kirkegor, sinfulness, existentialism, temptation, fear, christianity.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій.
Жодна людина не обминає екзистенціалізм і як філософію, і як спосіб буття, хоча, звісно, далеко не всі це усвідомлюють. Усі ми народжуємося, долаємо певний життєвий шлях і вмираємо. Екзистенція життя індивіда замикається її початком та кінцем. Шестов також замислювався над цим питанням: "Що поставити проти Необхідності? Як з нею впоратися? Розум не тільки з нею не наважується боротися, але весь – на її боці... Людина повинна не тільки приймати, але й благословляти все, що Необхідність їй уготувала, і у тому бачити своє найвище життєве призначення. Ми повинні прагнути не до кінцевих благ..., бо все скінченне минає, такий основний, невідомо ким, коли і для чого встановлений, але предвічний та непохитний закон буття: все скінченне, саме тому, що воно скінченне, має початок, все ж, що має початок, має, повинно мати, і кінець. Такий, повторюю, нескладний закон буття, і, хоча невідомо, коли, звідкіля і чому він прийшов, наш розум достеменно знає, що він вже ніколи не зникне. На боці його стоїть також відкрита розумним генієм Вічність з її сестрою Нескінченністю... Перед вічністю змушені скоритися та скорялися найвеличніші дерзновення, гірше того, перед нею зухвалості оголюються, як те, що вони є найсправді, як бунт,

як заколот, до того ж наперед приречений на невдачу. Кіркегор знає це не гірше, ніж Гегель. І саме тому, що знає, він протиставляє грецькому розуму свій біблійний Абсурд і філософській спекуляції мислення Іова та Авраама. І це – найбільш важке у його "екзистенціальній" філософії, але разом з тим найважливіше, суттєве та визначне" [18].

У такому звучанні думок можна розпізнати справжнього екзистенціаліста, готового до відкритої зустрічі як з Абсурдом життя, так і з Неминучістю смерті. Але усвідомлення істин екзистенціалізму відбувається не лише по лінії життя-смерть, але і в такому координатному просторі як "спокуса – гріх – страх": людина, зважившись на щось спокусливе, зважливе, починає відчувати почуття чогось "вдіянного", вже незворотнього, що змушує до відповідальності перед совістю, душевного каяття, а через це виникає стан страху як нескінченне повертання до скоєного.

Слід відмітити, що і для Кіркегора, і для Ніцше критичний настрій, адогматичне ставлення до християнства є великою спокусою постати самому вище над духовною ситуацією, яка або видається "спекулятивною", як у Кіркегора, або ж суціль хибною, псевдорелігійною, як у Ніцше. Це й дає нам підставу розглядати спокусу та страх через її виникнення як екзистенційну

СПОКУСА ГРІХОВНОСТІ НІЦШЕ ТА СТРАХ СПОКУСИ КІРКЕГОРА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ІПОСТАСНІСТЬ АДОГМАТИЗМУ

іпостасність адогматизму, як своєрідний філософський плюралізм у середині самого адогматизму.

Ніцшеанська спокуса до гріховності формулюється самим мислителем як безапеляційне звинувачення християнства: “Не слід прикрашати та виражати християнство: воно оголосило смертельну війну цьому вищому типу людини, воно зреклося всіх основних інстинктів цього типу; з цих інстинктів воно вицділо поняття зла, злої людини: сильна людина зробилася негідною людиною, “відкинутаю”. Християнство взяло бік усіх слабких, принижених, невдах, воно створило ідеал з протиріччя інстинктів підтримки сильного життя; воно внесло порчу у самий розум духовно-сильних натур, так як воно навчило їх відчувати вищі духовні цінності як гріховні, які ведуть в оману, як спокусу. Ось приклад, котрий викликає глибокий жаль: загибель Паскаля, який вірив в те, що причиною загибелі його розуму був давній гріх, між тим як нею було лише християнство” [11].

Для Ніцше спокуса гріховності – це адогматичне невизнання християнства в постійному очікуванні наслідків від цього невизнання: а що буде в разі...? Приклад з Паскалем як раз свідчить про “жагу” до гріховних по суті і формі у християнському сенсі запитань. А ось ще приклад “гріховної” постановки питання: “Що робить, по суті, вся новітня філософія? З часів Декарта – і саме більше наперекір йому, ніж ґрунтуючись на його прикладі, – всі філософи замахуються на старе поняття “душа”, під виглядом критики понять “суб’єкт” та “предикат”, – це означає: замахуються на головний засновок християнського вчення. Новітня філософія, як теоретично-пізнавальний скепсис, приховано або явно, антихристиянська, хоча, кажучи для більш тонкого слуху, вона зовсім не антирелігійна” [12]. Отож у Ніцше існує глибока переконаність у тому, що гріх – це не більше, ніж християнська вигадка, замішана на інстинктах самозбереження та зацікавленості у наслідках своїх вчинків. І це розпалює філософську пристрасть (“спокусу до гріховності”) мислителя ще більше: “Необхідно сказати, кого ми вважаємо своєю протилежністю: теологів і все, що від плоті та крові теологів, – всю нашу філософію... Треба зблизька побачити рокове, більше того – треба пережити його на собі, майже дійти до загибелі, щоб з ним вже не жартувати більше... Отрута йде значно далі, ніж думають: я знайшов притаманний теологам інстинкт гордовитості скрізь, де тепер почувають себе “ідеалістами”... Цьому інстинкту теолога оголошую я війну: скрізь знаходив я сліди його. У

кого у жилах тече кров теолога, той з самого початку не може ставитись до усіх речей прямо та чесно. Розвинений звідсіля пафос називається вірою, тобто раз і назавжди заплочення очей, щоб не страждати від видовища невинної брехні. З цього оптичного обману створюють собі мораль, добродійність, святість; чисту совість пов’язують з фальшивим поглядом...” [13].

Ніцше послідовно викриває підґрунтя гріховності та страждань, які нав’язуються віруючим християнством: “Усе природне, якому людина нав’язує показ дурного, гріховного... обтяжує, засмучує уявлення, створює лякливий погляд, змушує людину ворогувати з самою собою і робить її невпевненою та недовірливою; навіть її сни набувають присмаку змученої совісті. І все ж це страждання від природного цілком не ґрунтується на самій природі речей: воно є лише наслідком думок про речі. Легко зрозуміти, як люди псуються завдяки тому, що вони називають дурним неминуче природне і пізніше відчують його таким. Релігія та ті метафізики, які хотіли б бачити людину злою та гріховною по природі, пускають в хід цей виверт: вони чорнять природу в її свідомості і тим роблять її саму дурною, бо вона навчається відчувати себе дурною, так як не може зняти з себе одяг природи. Поступово, при довгому житті в природному елементі, вона відчуває себе придушеною таким тьгарем гріхів, що потрібні надприродні сили, щоб зняти з неї цей тьгар; і тим самим на сцені з’являється потреба, яка вже розглядалася, у спасінні, яке відповідає зовсім не справжній, а лише видимій гріховності” [14].

Мало хто з філософів наважиться повстати проти християнства на підґрунті власної переконаності у псевдорелігійності вчення, яке протрималося у світі понад двадцять століть. І хоча можна докоряти Ніцше за його антихристиянський настрій заради щиро віруючих в Бога, його адогматичне кредо мимоволі стверджується: сучасне християнство перебуває у глибокій кризі. До Ніцше варто прислухатися нинішнім теологам, щоб порівняти сучасність з християнською доктриною не тільки як вченням про спасіння (сотериологією), а перш за все, з актуальним кодом виживання людства в умовах глобальних проблем та негараздів. А те, що Біблія містить у собі такий код – сумнівів не повинно бути, біблійне письмо не може більше перебувати у догматичній темниці. Адогматизація Книги книг повинна стати фундаментом оновлення християнства.

Інакше “спокуса до гріховності” Ніцше стане

СПОКУСА ГРІХОВНОСТІ НІЦШЕ ТА СТРАХ СПОКУСИ КІРКЕГОРА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ІПОСТАСНІСТЬ АДОГМАТИЗМУ

не лише філософським нападом з атеїстичного флангу, а ще й оволодіє душами та розумом тих, хто з тривогою вдивляється у руїнацію і занепад християнських цінностей: “Розглядаючи окремі моральні твердження у джерелах християнського світогляду, ми скрізь знайдемо, що свідомо ставляться надмірні вимоги, для того щоб людина не могла задовольнити їх: мета цих вимог не в тому, щоб людина ставала більш моральною, а у тому, щоб вона почувала себе якомога більш гріховною” [15]. Це одна з головних причин втрати своїх позицій християнством у світі. Відчуття своєї провини (гріха) “за те, що ти народився” – це вже навіть позаабсурдна зарозумілість для найвищої глупості – Бог ніщо! Якщо “Бог ніщо”, та “людина перед Богом ніщо”, то в чому тоді сенс світу, людського буття? Цей абсурд ми зараз спостерігаємо власними очима і, поки що підсвідомо, готові сприйняти ніцшеанську “спокосу до гріховності” як шлях відстоювання особистої гідності перед Богом, який благословляє цей шлях.

Тепер розглянемо контрадикторну ніцшеанській “спокусі до гріховності “кіркегорівську тезу” страху перед спокосою”. Кіркегор виходить з того, що “всередині сфери релігійного страждання знаходиться і категорія духовної спокуси, і тільки всередині цієї сфери вона може бути визначена” [1]. Далі мислитель, вдаючись до психологічної препарації змісту релігійного страждання (без якого віруючий індивід не може вважатися істинним християнином; а власне, чому страждання у кіркегорівській версії повинно бути постійним супутником життя?), відшукує смисл поняття “духовної спокуси” (на відміну від звичайної спокуси та життєвих невдач): своєрідний духовний іспит, якому піддається людина так, що подальший розвиток екзистенції залежить від того, як вона з цього іспиту виходить [2]. Як відмічає Кіркегор: “... У сфері відносин з Богом вона (духовна спокуса, – авт.) відіграє таку ж роль, що й звичайна спокуса у сфері етичних відносин. Коли найвищою точкою, якої досягає індивід, стає етичне відношення до дійсності, спокуса представляє собою найбільшу небезпеку. А тому тут цілком доречно відмінити категорію духовної спокуси, використовувати ж її як тождозвуичній спокусі стає серйозним упущенням. Проте духовна спокуса різниться від спокуси звичайної не тільки цим; цілком відмінна тут і позиція індивіда. У спокусі нас спокушує більш низьке; у духовній же спокусі нас зваблює більш високе. У спокусі більш низьке прагне заманити у свої тенета індивіда; у духовній спокусі більш високе, ревнує індивіда, намагається налякати його і повернути

назад (а звідсіля й бере початок відчуття “страху спокуси”, яке ледь не стрижнем пронизує весь релігійний екзистенціалізм Кіркегора, – авт.). А тому духовна спокуса починається тільки у сфері власне релігійного, та й там – тільки у заключній частині, вона цілком правомірно зростає відповідно зростання релігійного начала, оскільки індивід тут вже відчув межі, і духовна спокуса як раз і виражає відгук цих меж, виставлених проти скінченого індивіда (далі Кіркегор напише: “духовна спокуса – це відповіді на абсолютне вираження абсолютного відношення”, мається на увазі – з Богом, – авт.)” [3]. Отже, для Кіркегора тема духовної спокуси – це тема безжалісного страху індивіда перед тим, що “високе (божественне)” не сприйме його почуттів й поверне знову до етичного.

Страх підсилюється ще й тим, що “проста спокуса постає перед людиною у ті миті, коли вона найбільш слабка; духовна ж спокуса – це мстива Немізїда, яка наздоганяє людину в найбільш напружені миті абсолютного відношення (коли індивіду відкривається божественне, – авт.)” [4]. У екзистенційному плані це може виглядати так: “В ту саму мить, коли індивіду вдається врешті-решт вступити в абсолютне відношення, відмовитись від усіх відносних цілей..., і він вже збирається поставитися абсолютно до абсолютного, він виявляє цю межу, при цьому духовна спокуса стає вираженням для неї” [5]. Як тут не з’явиться страху, коли усі найнапруженіші зусилля індивіда не здатні подолати межу абсолютного: “... духовна спокуса не має тривалості і представляє собою власний опір абсолюту” [6]. То виходить, що милостивий Бог не підпускає до себе індивіда через його “духовну спокусливість” – про це знає сам Господь і нічого не відає той, хто прагне до нього! Дивно, чи не правда? Але ж між етичним (звичайною спокосою) та релігійним (духовною спокосою) Кіркегор встановив межу-гумор, яка тепер обернулася “власним опором абсолюту”: Бог відмовляє людині в її “нескінченному прагненні до вічного блаженства”. То ж маємо не гумор, а релігійний парадокс, який Ніцше назвав “парадоксальною містерією останньої жорстокості” [16].

Висновки. Загалом тема “страху перед спокосою” знайшла у Кіркегора широко розгорнуту екзистенційну експлікацію у таких його працях як “Страх и трепет”, “Понятие страха”, “Болезнь к смерти” (див. [7]). Висновок, який робить мислитель, досить “втішний” для віруючого: “У духовній спокусі індивід, звичайно ж, не винний (тоді як у спокусі він не невинний), але все ж страждання тут, імовірно, жакливі” [8].

СПОКУСА ГРІХОВНОСТІ НІЦШЕ ТА СТРАХ СПОКУСИ КІРКЕГОРА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ШОСТАСНІСТЬ АДОГМАТИЗМУ

Можна лише припустити, який би сарказм (не іронію, не гумор, а саме найгостріший сарказм!) викликав у Ніцше цей висновок?! Але є тут дещо таке, на що не можна не звернути уваги через соціально-психологічну проблемність ситуації у сучасному суспільстві, якби виникла на підґрунті спонтанного використання різноманітних релігійно-екзистенційних практик, які набули поширення в сектах, братствах, общинах тощо. Ось що пише Кіркегор: “Проте ж саме існування духовної спокуси неможливо заперечувати, і саме з цієї причини в наш час відбуваються інколи не зовсім звичайні психологічні явища” [9].

Ці “не зовсім звичайні психологічні явища” відомі як паранормальні феномени, які часто виникають там і тоді, коли серед людей поширюється епідемія психічних захворювань. Різні релігійні течії у цьому процесі відіграють не останню роль. Зауважимо, що у них можна поміняти негативні чинники і “спокуси гріховності”, і “страху спокуси” (релігійна нетерпимість, містицизм, духовне насильство, спекулятивне використання ефектів паранормальних явищ і таке інше). Учення Кіркегора про екзистенційні сфери при відповідній його перебудові структурно та змістовно (інтерпретаційно) може у цілому перетворитися на “спокусу гріховності”, а філософія Ніцше при її демонічному прочитанні може викликати “страху спокуси”. Така інверсія екзистенцій свідчить про здатність адогматизму викликати направлену трансформацію свідомості людини – в ім’я добра чи зла, як завжди, питання відкрите. У цьому можемо переконатися на прикладі висловлювань обох “різнополярних” філософів: “Якщо природні наслідки перестають бути природними, але мисляться як обумовлені примарними поняттями марновірства (“Бог”, “дух”, “душа”), як “моральні” наслідки, як нагода, покарання, натяк, засіб виховання, – цим знищуються необхідні умови пізнання – над людством здійснюється найбільший злочин” – Ніцше [17]. “Бог і людина – це дві природи, які

розділяє нескінченна відмінність якостей. Всяка доктрина, котра не бажає з цим рахуватися, для людини є божевільям, а для Бога – богохульством... Питання “Що ти думаєш з приводу Христа? – це й справді камінь спотикання. Людина, таким чином спіткнувшись і впавши в обурення, проходить через все своє життя як тінь – життя для неї витрачається марно, оскільки в глибині душі вона весь час повертається все до тієї ж проблеми. І це її нереальне життя добре виражає всю глибоку сутність християнства” – Кіркегор [10].

Дві думки, дві філософські натури, яких звеличує ставлення до людини, протиріччя якої визначають її сутність. З цих протиріч і виникла контрадикція філософій Кіркегора та Ніцше.

1. Кіркегор С. *Заключительное ненаучное послесловие к “Философским крохам”*. – С. 492.
2. Там само – С. 492.
3. Там само – С. 492 – 493.
4. Там само – С. 493 – 494.
5. Там само – С. 493.
6. Там само – С. 494.
7. Кіркегор С. *Страх и трепет*. М., 1993.
8. Кіркегор С. *Заключительное ненаучное послесловие к “Философским крохам”*. – СПб, 2005, С. 493.
9. Там само – С. 494.
10. Кіркегор С. *Страх и трепет*. – С. 345, 349.
11. Ніцше Ф. *По ту сторону добра и зла*. Сочинения. – Харьков, 1998, С. 976.
12. Там само – С. 608.
13. Там само – С. 978 – 979.
14. Там само – С. 110 – 111.
15. Там само – С. 11.
16. Ніцше Ф. *По ту сторону добра и зла*. Сочинения. – С. 609.
17. Ніцше Ф. *По ту сторону добра и зла*. Сочинения. – С. 1021.
18. Шестов Л. *Киркегард и экзистенциальная философия*. – М., 1992, С. 70 – 71.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2010

8 вересня 2010 року

Міжнародний день грамотності

Міжнародний день грамотності – один з міжнародних днів, що відзначаються в системі Організації Об’єднаних Націй.

Грамотність – свято для людства, яке досягло вражаючого прогресу в цій галузі, довівши кількість грамотних людей у світі до чотирьох мільярдів. Однак грамотність для всіх – дітей, молоді та дорослих – ще не до кінця досягнута мета.

